

Буличева Наталія Анатоліївна,
доцент кафедри міжнародного
публічного права Київського
національного торговельно-
економічного університету, кандидат
юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

В умовах збройного конфлікту проблема захисту індивіда і забезпечення його прав і свобод стає актуальнішою і значущою, оскільки ординарні механізми забезпечення та дотримання прав людини, розраховані на мирний час, стають менш ефективними і застосовними, а самі життя і здоров'я особи перебувають під безпосередньою загрозою військових небезпек і поневірянь.

Міжнародне право містить спеціальну систему міжнародно-правових норм і механізмів їх реалізації, спрямованих на обмеження насильства під час війни та захист жертв війни. Ці норми виникли у далекому минулому, і у другій половині XIX ст. були кодифіковані в право Женеви і право Гааги.

У сучасному міжнародному праві виокремлюють окрему галузь, яку частіше називають міжнародне гуманітарне право (далі – МГП). МГП спрямоване саме на захист жертв збройних конфліктів, тобто розраховано на захист прав людини у ситуаціях, коли загальні механізми захисту прав людини не працюють чи малоефективні.

Жан Пікте, один із найвідоміших діячів Міжнародного комітету Червоного Хреста, автор терміна «міжнародне гуманітарне право», зазначає співвідношення права і війни. «Війна, – відмічає він, – це удавання до сили, але до сили, що має межі. Крім і вище насильства, все-таки існують права й обов'язки. Вони і складають закони війни, що є продуктом

розуму і глибоких гуманних почуттів, які повинні поважати всі люди і за всіх часів».

І класичне міжнародне право з його поділом на право війни і право миру, і сучасне міжнародне право з МГП доводять можливість виникнення спочатку звичаєвих норм, а потім і норм міжнародних договорів, що обмежують насильство і руйнівну силу воєн.

Дійсно, складає проблему не тільки наявність, але й реалізація норм МГП. Ознака ефективності належить не тільки до міжнародного гуманітарного, але в цілому й до міжнародного, і до внутрішньодержавного права. Тільки в разі МГП недостатня ефективність більш зрима, гостріша, трагічніша. Тому його реалізація, імплементація у внутрішньодержавне право, виконання, підвищення ефективності тісно переплетені з вивченням і поширенням, особливо в умовах збройного конфлікту, який має місце на території України.

Відповідальність за дотримання зобов'язань по МГП несе, перш за все, держави сторони конфлікту. Але відповідальність, у тому числі кримінальну, за порушення МГП несе особа, яка порушила чи не виконала приписи МГП.

Майже до кінця XIX сторіччя міжнародне право у період збройних конфліктів регулювалося міжнародними порядками, які були встановлені спершу на Вестфальському конгресі 1648 року, а потім і на Віденському конгресі після Наполеонівських війн 1815 року.

Під МГП розуміються такі міжнародні правила, договірні або засновані на звичаях, що:

а) спеціально спрямовані на вирішення гуманітарних завдань, які виникають безпосередньо в результаті збройного конфлікту міжнародного і неміжнародного характеру;

б) які з міркувань гуманного характеру обмежують права сторін, що знаходяться в конфлікті, обирати методи і засоби ведення війни;

в) захищають осіб і майно, яким завдано або може бути завдано шкоди конфліктом.

У найзагальнішому плані зміст усіх норм МГП може розглядатися як компроміс між двома основоположними, проте різноспрямованими принципами: принципом гуманності та принципом військової необхідності. Ігнорування будь-якого з цих принципів при формулюванні норм МГП призведе до неможливості врегулювати поведінку сторін збройних конфліктів. Якщо б визнавався лише принцип гуманності, норми МГП не могли б бути застосовані військовими, а тому втратили б своє практичне значення. З іншого боку, якби формування норм МГП здійснювалося б лише під впливом принципу військової необхідності, його норми були б нездатні зменшити ті лиха, які супроводжують збройний конфлікт.

Знаходження балансу між цими двома принципами, обмеження в гуманних цілях насильства, притаманного кожному збройному конфлікту, і є метою правотворчого процесу у сфері МГП. Так, у преамбулі IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р. зазначається, що її положення «навіяні бажанням зменшити лиха війни, наскільки дозволять воєнні вимоги».

Параю головних принципів МГП є принципи, що визначають зміст двох його історичних підгалузей – «права Гааги» та «права Женеви».

Основним принципом «права Гааги» є принцип обмеження. Відповідно до нього право сторін збройного конфлікту обирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим. Цей принцип відкидає ідею тотальної війни і встановлює, що не всі засоби, які можуть бути корисними для досягнення військової перемоги, є дозволеними. Обмеження та заборони можуть установлюватися щодо засобів та методів ведення війни (наприклад, обмеження воюючих у виборі засобів і методів заподіяння шкоди супротивникові (засобів і методів ведення війни), обмеження насильства, не обумовленого воєнною необхідністю).

У 1899 році також були прийняті Гаазькі конвенції про закони і звичаї сухопутної війни і декларації: 1) про заборону бомбардувань із повітряних куль; 2) про заборону користуватися артилерійськими снарядами, єдиною метою яких є поширення задушливих і шкідливих газів; 3) про заборону застосування куль, що розвертаються або сплющуються в людському тілі.

Основним принципом «права Женеви» є принцип гуманності, що в цьому контексті вимагає гуманного ставлення до осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у збройному конфлікті («захищених осіб» у широкому сенсі цього поняття). Так, «право Женеви» охороняє в період збройних конфліктів: а) поранених і хворих, які вибули із строю; б) осіб, які зазнали аварії корабля на морі; в) військовополонених, цивільне населення; г) іноземців та інших осіб, котрі не беруть участі у військових діях.

Принцип гуманності має три складові: 1) обов'язок ставитися до осіб, що не беруть участі в збройному конфлікті, з повагою – тобто утримуватися від поведінки, що може завдати шкоди таким особам, погроз, принижень тощо; 2) обов'язок захищати цих осіб – тобто обов'язок активної поведінки, що полягає в захисті цих осіб від лих та страждань, що супроводжують збройний конфлікт, а також обороняти їх від небезпек (наприклад, евакуювати військовополонених із зони активних бойових дій); 3) обов'язок ставитися до захищених осіб без дискримінації за критеріями, забороненими міжнародним правом (національність, релігійні або політичні переконання, раса, стать, соціальний статус тощо); разом із тим МГП може вимагати різного ставлення до захищених осіб за об'єктивно обґрунтованими критеріями (наприклад, першими медичну допомогу мають отримати особи, що поранені або хворі найтяжче; під час військового полону офіцери користуються низкою переваг порівняно з рядовим складом тощо).

Конкретне застосування принципу гуманності за різних обставин детально регулюється ЖК I-IV та додатковими протоколами до них 1977 р. Проте щоразу цей принцип буде вимагати ставлення до особи як до мети, а не як до засобу, і за об'єктивно найтяжчих обставин кожна особа має отримати можливість зберігати мінімальну гідність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1.Международно-правовая защита прав человека в вооруженных конфликтах // Управление Верховного комиссара ООН, 2011.

2. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — 608 с.